

تاریخ و مکاتب اخلاقی

رضا حبیبی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی

- سرناسه: حبیبی، رضا، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ و مکاتب اخلاقی/رضا حبیبی.
مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۴۰۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۱۱۱-۷
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: اخلاق — تاریخ
موضوع: اخلاق — فلسفه
موضوع: اسلام و اخلاق
موضوع: عرفان
رده بندی کنگره: BJK۱/ح۲ ۱۴۸۴
رده بندی دیویی: ۱۷۰/۹
شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۰۱۵۶۸

تاریخ و مکاتب اخلاقی

مؤلف: رضا حبیبی

چاپ اول: ۱۳۹۴ش / ۱۴۳۷ق

نام: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۸۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهید خدایان، معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸، تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵۹
- قم، بلوار محمدامین، سدره ملالاریه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶
- قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۰۲

pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به یرکت انقلاب شکوهمند اسلامی،

سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای رضا حبیبی مؤلف کتاب تاریخ و مکاتب اخلاقی و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

﴿بِنِ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

قرآن، به قلم و آنچه از آن تراوش نماید، سوگند یاد کرده و علم را به ذات خود شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر، میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانده است. از این رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، مانند‌کارترین و برترین گرایش آدمی است. داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند.

علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار اسمانی وحی، هم کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی به انسان بخشیده، فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده و سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران اعتلای کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را فراروی بشر قرار داده و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی مادی را نوید داده است و با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت

فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرد که امید و نشاط را برای تمام آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله)، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توانمندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا تأکید ورزیده‌اند.

جامعه المصطفیٰ ﷺ، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی ﷺ و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت ﷺ همت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفیٰ ﷺ نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفیٰ ﷺ است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفیٰ ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای رضا حبیبی، برای دوره کارشناسی‌ارشد رشته اخلاق و تربیت تهیه و تدوین شده است، در چارچوب اهداف جامعه المصطفیٰ ﷺ، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در

اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است.

در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم انتشارات المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که در تدوین و نشر آن نقش داشته‌اند، قدردانی و سپاس به عمل می‌آید.

با احترام

دفتر تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

www.ketab.ir

فهرست

۲۱	 مقدمه
۲۳	 درس اول: نظام اخلاقی فیثاغورس و افلاطون
۲۴	 نظام اخلاقی فیثاغورس
۲۴	 ۱. مبانی انسان‌شناختی فیثاغورس
۲۶	 ۲. تیپ‌شناسی انسان‌ها
۲۹	 ۳. اهداف تربیت
۳۱	 ۴. مراحل تربیت
۳۳	 دیدگاه‌های اخلاقی افلاطون
۳۳	 ۱. جایگاه افلاطون و ارسطو در ساماندهی و تثبیت ارزش‌های اخلاقی یونان
۳۵	 ۲. مبانی انسان‌شناسی مکتب افلاطون
۳۵	 نظریه تجرد نفس
۳۶	 ۱. ماهیت نفس
۳۷	 ۲. ارتباط نفس با بدن
۴۰	 دلایل تجرد نفس از دیدگاه افلاطون
۴۰	 ۱. بساطت روح
۴۰	 ۲. قابلیت درک مفاهیم کلی
۴۲	 فلاسفه اسلامی و تجرد نفس
۴۴	 افلاطون و ابتکار وی در مورد قوای نفسانی
۴۷	 اجتماعی بودن انسان و تلفیق اخلاق و تربیت و سیاست

۴۸	افلاطون بنیان‌گذار جامعه آرمانی
۵۱	درس دوم: مبانی روش شناختی اخلاق ارسطو
۵۲	انواع روش‌های تحقیق: شهودی، عقلی، تجربی
۵۴	روش تجربی
۵۴	۱. روش استقرائی مبتنی بر مشاهده
۵۸	۲. تحقیق‌های مبتنی بر مشاهده طبیعی و تحقیقات آزمایشگاهی
۵۹	۳. اصول حاکم بر تحقیق آزمایشی
۶۲	۴. کاستی‌های روش تحقیق تجربی
۶۵	روش قیاسی
۶۹	مقایسه روش فلسفه و علم
۷۰	روش‌های دیگر در تحقیق مسائل اخلاقی در اخلاق عقلی
۷۰	۱. شیوه درون‌بینی
۷۱	۲. مراجعه به عرف مست موجود
۷۱	۳. مراجعه به آرای خردمندان
۷۳	درس سوم: مبانی انسان‌شناختی اخلاق عقلی
۷۴	جایگاه انسان در جهان هستی
۷۷	دو بعدی بودن انسان و تأثیر متقابل جسم و روح بر یکدیگر
۷۹	ساحت‌های بعد روحی (قوای نفس)
۸۰	ساختار نهایی قوای نفس در علم النفس اسلامی
۸۰	نقد نظریه تثلیث قوا
۸۱	ماهیت فضیلت اخلاقی (معیار فضیلت اخلاقی)
۸۳	نسبی بودن حد وسط
۸۶	کلیت حد وسط، نسبت به همه اعمال
۸۷	اجناس فضایل
۸۸	فروغات اجناس فضایل و رذایل اخلاقی
۸۸	۱. فضایل عقلی
۹۰	۲. فضایل عقل نظری
۹۲	۳. فضایل اخلاقی

۱۰۱	درس چهارم: تربیت پذیری انسان و نقش اختیار در آن
۱۰۲	قابلیت تربیت
۱۰۶	جایگاه اراده و انتخاب آزاد در فعل اخلاقی
۱۱۱	مختار بودن انسان در اندیشه متفکران اسلامی
۱۱۱	۱. مفهوم شناسی اختیار
۱۱۴	۲. دلایل مختار بودن انسان
۱۱۹	درس پنجم: اهداف تربیت اخلاقی
۱۲۰	مفهوم شناسی هدف
۱۲۱	۱. هدف در لغت
۱۲۲	۲. هدف در اصطلاح
۱۲۳	تقسیمات اهداف
۱۲۳	۱. اهداف طولی و عرضی
۱۲۴	۲. اهداف واسطه‌ای و اهداف نهایی
۱۲۵	لزوم هدف نهایی
۱۲۵	۱. مفهوم هدف غایی
۱۲۶	۲. سعادت، به عنوان هدف غایی
۱۲۷	۳. مصداق سعادت
۱۲۹	مراحل تربیت
۱۲۹	۱. شکل گیری قوه شهویه
۱۲۹	۲. شکل گیری قوه غضبیه
۱۳۰	۳. شکل گیری قوه عقلیه
۱۳۷	درس ششم: روش های تربیت اخلاقی
۱۳۸	اقسام روش های تربیت اخلاقی
۱۳۹	روش های بهداشت روانی
۱۴۳	شیوه های معالجه امراض نفسانی
۱۴۳	۱. شناسایی ماهیت امراض
۱۴۵	۲. روش تغذیه
۱۴۶	۳. روش معالجه دارویی

۱۰۱	درس چهارم: تربیت‌پذیری انسان و نقش اختیار در آن
۱۰۲	قابلیت تربیت
۱۰۶	جایگاه اراده و انتخاب آزاد در فعل اخلاقی
۱۱۱	مختار بودن انسان در اندیشه متفکران اسلامی
۱۱۱	۱. مفهوم‌شناسی اختیار
۱۱۴	۲. دلایل مختار بودن انسان
۱۱۹	درس پنجم: اهداف تربیت اخلاقی
۱۲۰	مفهوم‌شناسی هدف
۱۲۱	۱. هدف در لغت
۱۲۲	۲. هدف در اصطلاح
۱۲۳	تقسیمات اهداف
۱۲۳	۱. اهداف طولی و عرضی
۱۲۴	۲. اهداف واسطه‌ای و اهداف نهایی
۱۲۵	لزوم هدف نهایی
۱۲۵	۱. مفهوم هدف غایی
۱۲۶	۲. سعادت، به عنوان هدف غایی
۱۲۷	۳. مصداق سعادت
۱۲۹	مراحل تربیت
۱۲۹	۱. شکل‌گیری قوه شهویه
۱۲۹	۲. شکل‌گیری قوه غضبیه
۱۳۰	۳. شکل‌گیری قوه عقلیه
۱۳۷	درس ششم: روش‌های تربیت اخلاقی
۱۳۸	انقسام روش‌های تربیت اخلاقی
۱۳۹	روش‌های بهداشت روانی
۱۴۳	شیوه‌های معالجه امراض نفسانی
۱۴۳	۱. شناسایی ماهیت امراض
۱۴۵	۲. روش تغذیه
۱۴۶	۳. روش معالجه دارویی

۱۴۶.....	۴. روش تنبیه.....
۱۴۷.....	نقدی کوتاه و فشرده بر مباحث اخلاقی ارسطو.....
۱۴۸.....	۱. اخلاق ارسطویی، بازتاب اخلاق رایج در یونان.....
۱۵۲.....	۲. عدم بهره‌گیری ارسطو از روش وحیانی در مباحث اخلاقی.....
۱۵۴.....	۳. نسبیّت آرای اخلاقی ارسطو.....
۱۵۵.....	۴. اخلاق ارسطو مبتنی بر جامعه اشرافی و طبقاتی.....
۱۵۹.....	درس هفتم: تعریف، موضوع و هدف عرفان.....
۱۶۰.....	تعریف تصوف و عرفان.....
۱۶۶.....	موضوع علم عرفان.....
۱۶۶.....	۱. ضرورت موضوع داشتن علم.....
۱۶۷.....	۲. جایگاه موضوع علم در ساختار یک علم.....
۱۶۸.....	۳. دیدگاه‌های مختلف در مورد موضوع عرفان.....
۱۶۹.....	هدف عرفان.....
۱۷۰.....	اقسام عرفان: عرفان عملی و نظری.....
۱۷۰.....	۱. عرفان نظری.....
۱۷۱.....	۲. عرفان عملی.....
۱۷۵.....	درس هشتم: مبانی معرفت‌شناختی.....
۱۷۶.....	جایگاه مبانی معرفت‌شناختی عرفان در نظام اندیشه عرفانی.....
۱۷۷.....	مفهوم‌شناسی علم.....
۱۷۷.....	۱. مفهوم‌شناسی لغوی علم.....
۱۷۷.....	۲. مفهوم‌شناسی اصطلاحی.....
۱۸۰.....	اقسام علم (علم حضوری و حصولی).....
۱۸۱.....	۱. حقیقت علم حضوری.....
۱۸۲.....	۲. اقسام علم حضوری از حیث شدت، دامنه، عمق و گسترده.....
۱۸۳.....	۳. مصادیق علم حضوری عادی و عمومی.....
۱۸۴.....	۴. اقسام علوم حضوری و خاص (اکتسابی).....
۱۸۷.....	جایگاه علم حضوری در عرفان.....
۱۸۹.....	حجاب‌های نورانی و ظلمانی.....

۱۹۰	۱. اقسام کشف و شهود
۱۹۰	۲. مجاری کشف صوری
۱۹۲	۳. انواع کشف صوری
۱۹۳	۴. مراتب کشف معنوی
۱۹۵	کشف و شهود رحمانی و شیطانی و روش های تفکیک شهود رحمانی از شیطانی
۱۹۶	۱. راهبردهای معطوف به عمل
۱۹۷	۲. روش های معرفتی
۱۹۸	ملاحظات و پرسش های پایانی
۲۰۳	درس نهم: مبانی هستی شناختی عرفان
۲۰۴	بدهات مفهوم وجود و التزامک معنوی وجود
۲۰۵	مفهوم شناسی وحدت
۲۰۶	۱. وحدت مفهومی
۲۰۶	۲. وحدت مصداقی
۲۰۷	نحوه صدق وجود بر موجودات
۲۰۸	وحدت وجود و وحدت شهود
۲۰۸	انواع روابط قابل تصور در رابطه وحدت و کثرت جهان هستی
۲۰۹	۱. کثرت گرایی محض
۲۰۹	۲. کثرت گرایی با مبدا مجرد وحدت بخش نوعی
۲۱۱	۳. کثرت گرایی آمیخته با گرایش های غایی واحد
۲۱۱	۴. صدور موجودات از مبدأ واحد
۲۱۲	۵. مخلوق یک مبدأ واحد بودن موجودات متکثر
۲۱۲	۶. وحدت وجود از نوع وجود رابطه ارگانیسم در بین اجزای مادی جهان هستی
۲۱۲	۷. وحدت وجود به مفهوم انحصار وجود حقیقت در خدای متعال و اعتباری قلمداد کردن وجود سایر موجودات
۲۱۳	۸. وحدت وجود و وحدت شهود
۲۱۶	دلایل وحدت وجود
۲۱۶	دلایل وجوب وجود و وحدت وجود
۲۱۶	وجوب وجود

۲۲۱	نقد وحدت وجود
۲۲۱	عینی بودن وحدت وجود و غیر پارادوکسیکال (متناقض‌نما) بودن پذیرش وحدت وجود با تکثر مظاهر آن
۲۲۲	دسته‌بندی مفاهیم
۲۲۳	۱. معقولات اولی
۲۲۳	۲. معقولات ثانویه فلسفی
۲۲۴	۳. معقولات ثانویه منطقی
۲۲۶	مفاهیم عددی
۲۲۶	۱. مفاهیم موهوم و تخیلی
۲۲۶	۲. معدومات و محالات
۲۲۷	۳. مفاهیم هندسی
۲۲۷	۴. مفاهیم ماهوی
۲۲۷	انواع تحقق موجودات در عالم خارج
۲۲۸	۱. وجوب ذاتی تحقق مصداق برای آن
۲۲۸	۲. محال بودن تحقق برای آن
۲۲۸	۳. تحقق ممکنات با حیثیت تعلیلیه و تعلیلیه
۲۲۹	سلسله‌مراتب هستی
۲۳۷	تجلی حقی (تجلی احدیت و واحدیت: اسماء و صفات و اعیان ثابته)
۲۳۹	مراتب تجلی اسماء الهی
۲۳۹	سلسله‌مراتب اسماء
۲۴۰	اسماء ثبوتی و سلبی
۲۴۱	تقسیم‌بندی اسماء به صفات جمال و جلال
۲۴۲	۱. اسماء ذات، صفات و افعال
۲۴۳	۲. اسماء متقابل و غیر متقابل
۲۴۳	مراتب تجلی اسماء الهی در تعین واحدیت
۲۴۶	اعیان ثابته
۲۴۷	۱. اعیان ثابته مربوط اسماء و رب اعیان خارج
۲۴۹	۲. عالم جبروت
۲۵۱	۳. عالم ملکوت (عالم مثال)

۲۵۴.....	۴. عالم ملک
۲۵۴.....	۵. عالم انسان
۲۵۵.....	ملاحظات
۲۶۵.....	درس دهم: مبانی انسان‌شناختی عرفان
۲۶۶.....	انسان، حضرت خمس در سلسله مراتب تجلی
۲۶۷.....	تفاوت نوع تجلی در مرتبه تعین حقی و خلقی
۲۶۸.....	تفاوت موجودات جهان هستی به لحاظ آینه‌گری برای صفات حق و جلوه‌گری حق در آئینه اعیان خارج
۲۶۹.....	غلبه احکام هر مرتبه از تعین‌های حقی و خلقی و نیاز به وجود رابطی جهت اعتدال بخشیدن به احکام مراتب هستی
۲۷۰.....	انسان به عنوان جامع همه خصوصیات مراتب مختلف تجلی (عالم کبیر و صغیر)
۲۷۲.....	ذو مراتب بودن وجود انسان از دیدگاه عرفا
۲۷۷.....	کرامت انسان از دیدگاه عرفا
۲۷۷.....	مظهر و تجلی‌گاه اسماء و صفات الهی
۲۷۸.....	خلافت انسان (انسان کامل)
۲۸۱.....	درس یازدهم: جایگاه ولایت و ولی در سیر و سلوک
۲۸۲.....	نبوت
۲۸۲.....	۱. جایگاه نبوت
۲۸۳.....	۲. ضرورت نبوت
۲۸۳.....	۳. نبی، عامل وحدت‌بخش و اعتدال‌دهنده در بین تعینات حقی و خلقی
۲۸۴.....	۴. تبیین ضرورت نبوت با بهره‌گیری از مبانی کلامی و فلسفی با مبانی عرفانی
۲۸۵.....	۵. نبوت رهاورد اسفار اربعه
۲۸۶.....	۶. تفاوت مراتب پیامبران
۲۸۷.....	ولایت
۲۸۸.....	۱. ولایت، پیوند ناگسستنی رابطه بین بنده و حق
۲۸۸.....	۲. ولایت عام و خاص
۲۸۹.....	۳. ولایت و نبوت (ولایت جوهره نبوت)
۲۸۹.....	۴. ولایت برتر از نبوت

۵. محدود بودن برتری ولایت به نبوت در بین انبیاء..... ۲۸۹
۶. ختم رسالت و تداوم ولایت..... ۲۹۰
- ولایت در عرفان عملی..... ۲۹۱
۱. جایگاه ولایت در عرفان عملی و ضرورت استاد..... ۲۹۱
۲. دلایل نیازمندی استاد..... ۲۹۲
- دلایل ایجابی، بیانگر نقش قاطع و تأثیرگذار استاد..... ۲۹۲
- دلایل ناظر بر مکمل بودن نقش استاد..... ۲۹۳
۱. استاد به مثابه واسطه بین سالک و خدای متعال..... ۲۹۳
۲. راهنمایی سالک به شناخت واردات و بهره‌گیری درست از آن..... ۲۹۴
- حسادت شیطان به سالک و امکان صعود او به مقام قرب..... ۲۹۵
- جذابت و صفایذیر برخی منازل و حجاب شدن آن در مسیر سلوک..... ۲۹۵
- سستی سالک و ضرورت نشاط بخشیدن استاد به سالک در طی مسیر سلوک..... ۲۹۶
- شاخصه‌های پیر طریقت..... ۲۹۷
۱. صفات شناختی..... ۲۹۸
۲. ویژگی‌های عاطفی..... ۲۹۹
۳. رفتاری..... ۲۹۹
۴. ویژگی‌های ظاهری..... ۳۰۰
- ویژگی‌ها و صفات مرید..... ۳۰۰
- مراتب ولایت..... ۳۰۳
- درس دوازدهم: اهداف تربیت اخلاق عرفانی..... ۳۰۹
- اهمیت و ضرورت تبیین هدف غایی..... ۳۱۰
- لذت‌های مادی، هدف نهایی زندگی..... ۳۱۱
- هدف نهایی، دستیابی به لذت‌های روحانی..... ۳۱۲
- هدف نهایی از دیدگاه عرفا..... ۳۱۵
۱. فناء فی الله..... ۳۱۶
۲. بقاء بالله..... ۳۲۰
۳. احوال و مقامات (مراحل تربیت اخلاق عرفانی)..... ۳۲۱
- مفهوم‌شناسی حال، مقام و منزل..... ۳۲۲

۳۲۳	تفاوت مقام و منزل با حال
۳۲۴	مقام و منزل
۳۲۴	مراحل تربیت (تعداد منازل و مقامات)
۳۲۶	۱. هفت منزل
۳۲۶	۲. مقامات از دیدگاه خواجه عبدالله انصاری
۳۲۷	ویژگی های طرح منازل السائرین
۳۲۹	نحوه چینش منازل از نظر کاشانی
۳۳۷	درس سیزدهم: روش های تربیت عرفانی
۳۳۸	جایگاه روش در فرایند رفتار معطوف به هدف
۳۳۹	مبانی طراحی روش های تربیت عرفانی
۳۴۰	۱. تفاوت های محتوایی روش های تربیت اخلاقی، با روش های تربیت عرفانی
۳۴۱	۲. امکان تعمیم یا غیر قابل تعمیم بودن روش های سیر و سلوک
۳۴۱	۳. عرفان به مثابه شیوه کشف حقیقت
۳۴۲	۴. تأثیرپذیری روش های تربیت عرفانی از مبانی هر مکتب
۳۴۶	روش شناختی
۳۴۶	۱. روش تمرکز
۳۴۷	۲. روش تذکر
۳۵۳	موازنه
۳۵۴	نفی خواطر
۳۵۷	تصفیه ذهن
۳۵۹	درس چهاردهم: روش های تربیت عرفانی ۲
۳۵۹	روش های عاطفی
۳۶۰	زهد، راهبردی برای گسیستن زنجیر اسارت حب دنیا
۳۶۳	عشق و محبت
۳۶۴	۱. جایگاه عشق در سیر و سلوک
۳۶۵	۲. مفهوم شناسی عشق
۳۶۷	۳. آثار و پیامدهای محبت و عشق
۳۷۱	روش های رفتاری

۳۷۱	۱. روش عزلت
۳۷۶	۲. سکوت
۳۷۷	۳. تحمل سختی گرسنگی
۳۷۸	۴. شب بیداری
۳۷۹	فرایند سلوک عرفانی در طول روز
۳۷۹	۱. مشارطه
۳۷۹	۲. مراقبه
۳۸۱	۳. محاسبه
۳۸۱	۴. مواخذه
۳۸۳	درس پانزدهم: مکاتب عرفانی
۳۸۴	مکتب بغداد
۳۸۴	۱. تلاش در جهت توجیه آموزه های عرفانی با آیات و روایات
۳۸۵	۲. اهتمام به آموزش در کنار سیر و سلوک
۳۸۶	۳. برخورداری از سلسله اساتید مشخص
۳۸۶	۴. جنید، مهم ترین شخصیت مکتب بغداد
۳۸۷	مکتب خراسان
۳۸۷	۱. محوریت عشق و محبت
۳۸۸	۲. بی اعتنائی به علم آموزی
۳۹۰	۳. تنوع گسترده در نوع سلوک عرفانی خود
۳۹۰	۴. گرایش به تحلیل نظری داده های شهودی
۳۹۱	۵. گرایش به مسلک عشق و ولایت
۳۹۱	برخی از مهم ترین شخصیت های مؤثر مکتب خراسان
۳۹۱	۱. ترمذی
۳۹۳	۲. ابوالقاسم قشیری
۳۹۵	۳. خواجه عبدالله انصاری
۴۰۲	مکتب مغرب
۴۰۵	منابع

مقدمه

کتابی که پیش رو دارید، بخشی از مباحث مربوط به مکاتب اخلاقی بیان می‌کند. پیش‌نیاز این کتاب، کتاب اخلاق (۱) یعنی مبانی اخلاق اسلامی است. در کتاب مبانی اخلاق اسلامی، درباره مفهوم‌شناسی اخلاق و شاخه‌های مختلف آن، از جمله مکاتب اخلاقی، مطالبی را به اجمال بیان کردیم. به همین دلیل، از بیان مجدد آنها در این نوشته، صرف نظر شد. در همان‌جا اشاره شد که در یک تقسیم‌بندی کلی، مکاتب اخلاقی را به چهار مکتب تقسیم می‌کنند: مکتب اخلاق عقلی، عرفانی، نقلی و تلفیقی.

ولی واقعیت این است که از میان این مکاتب، آنچه وجود خارجی دارد، دو مکتب اول، یعنی مکتب اخلاق عقلی و عرفانی است. مکتب اخلاق نقلی - بر فرض صحت اطلاق مکتب بر آن - چیزی جز مجموعه‌ای از تراث حدیثی ضمنی و گاه مستقل در مورد آداب و آموزه‌های اخلاقی نیست. به جرأت می‌توان گفت که در بین آثار به جای مانده از گذشتگان، هیچ اثر مستقلی به عنوان اخلاق نقلی، مشابه کتاب‌های فقهی و تقریرات دروس خارج که در آنها با تکیه بر مبانی خاص و روش اجتهادی تعریف شده به تحلیل مباحث اخلاقی پرداخته شده، وجود ندارد. حتی بر فرض وجود برخی نوشته‌های اندک، به یک جریان زنده و

پویا مانند اخلاق عقلی و عرفانی تبدیل نشده است.

آنچه به عنوان اخلاق تلفیقی شهرت یافته، چیزی بیش از تطبیق برخی آیات و روایات بر یکی از دو مکتب اخلاق عقلی و عرفانی یا در خوش‌بینانه‌ترین حالت، تبعیت از اخلاق عقلی و عرفانی به لحاظ ساختار و استناد به آیات و روایات در اجزاء و مفردات نیست. البته این موضوع نیازمند تحلیل مفصل‌تری است که در این مقدمه نمی‌توان به تفصیل در مورد آن بحث کرد. در هر صورت از میان چهار مکتب، تنها به تبیین مکتب اخلاق عقلی و

عرفانی بسنده شده است.

در مورد این دو مکتب نیز به‌ویژه مکتب اخلاق عرفانی، مطالب بسیاری برای طرح و گفت‌وگو وجود داشت که با توجه به حجم اندک این کتاب، بخش چشم‌گیری از آن، بعد از گردآوری و حتی تدوین، حذف شد. آنچه پیش رو دارید، حجم اندکی از هر دو مکتب، با تقطیع و تلخیص بسیار است. اگر در مواردی، مباحث دچار اجمال و ابهام است، ناشی از محدودیت کتاب برای تفصیل بیشتر و توضیح کامل‌تر است. امید است، این حجم اندک نیز بتواند گوشه‌هایی از ابعاد گسترده این دو مکتب را به خوانندگان عزیز معرفی کند.